

Σαρόγλου, Βασίλης (2013). Ορθόδοξη θεολογία και φονταμενταλισμός: αντίπαλοι ή ομόαιμοι; Νέα Ευθύνη, 2013, τ. 15, 93–95. (Αφιέρωμα: "Προκλήσεις για την Ορθόδοξη Εκκλησία στον 21ο αιώνα")

Ορθόδοξη θεολογία και φονταμενταλισμός: αντίπαλοι ή ομόαιμοι;

Το φαινόμενο ακραίων, ζηλωτικών, σεχταριστικών, ιδεοληπτικών, επιθετικών, ή και ολοκληρωτικών τάσεων είναι ένα γενικότερο φαινόμενο που παρατηρείται σε όλες τις θρησκείες και σε όλες τις χριστιανικές ομολογίες, χωρίς αυτό να σημαίνει φυσικά ότι τάσεις αυτές δεν μπορεί να διαφέρουν ως προς τις συνθήκες γέννησής τους, τις μορφές και εκφάνσεις που παίρνουν μέσα σε ειδικά ιστορικά πλαίσια, την έκταση και το βαθμό σοβαρότητάς τους, την περιβάλλουσα κοινωνική ανοχή ή απαξίωση, και τις συνέπειες σε προσωπικό ή κοινωνικό επίπεδο. Λεπτές ή σοβαρές αποχρώσεις υπάρχουν μεταξύ φαινομένων όπως, κατά σειρά αύξουσας σοβαρότητας του φαινομένου, ο απλός συντηρητισμός, ο ορθοδοξισμός, ο σεχταρισμός (ομαδική θρησκευτική εσωστρέφεια), ο φονταμενταλισμός (θρησκευτικός δογματισμός) και ο επιθετικός φανατισμός. Ο όρος "φονταμενταλισμός" συχνά χρησιμοποιείται σήμερα ως ένας γενικός περιεκτικός όρος αυτών των εκφράσεων θρησκευτικότητας.

Οι τάσεις αυτές δεν είναι ίδιο των θρησκειών αποκλειστικά. Τις συναντά κανείς γενικότερα σε όλες τις ιδεολογίες που εστιάζονται σε αντιλήψεις και πρακτικές που έχουν να κάνουν με τη μεταφυσική, την πολιτική ή την ηθική. Στο χώρο της θρησκείας όμως, λόγω της συνεκτικής ή και ολιστικής διάστασης του θρησκευτικού φαινομένου (ενοποίηση ιδεών, αισθημάτων, κανόνων συμπεριφοράς και συλλογικής ταυτότητας γύρω από ένα κοινό σημείο αναφοράς και αυθυπέμβασης) οι τάσεις φονταμενταλιστικού τύπου παρουσιάζονται συχνά με τρόπο πιο έντονο και με συνέπειες πιο σοβαρές τόσο στο προσωπικό όσο και στο κοινωνικό επίπεδο: προβλήματα ψυχικής ευεξίας και ωριμότητας, διατάραξη διαπροσωπικών σχέσεων, και κοινωνική προκτάληψη και επιθετικότητα.

Από τη σκοπιά βέβαια των ατομικών διαφορών, είναι αυτονόητο ότι άτομα με φονταμενταλιστικές τάσεις πάντα θα υπάρχουν μέσα στο θρησκευτικό χώρο γενικά και το Χριστιανισμό ειδικότερα, συμπεριλαμβανομένης της Ορθοδοξίας. Οι ψυχολογικοί λόγοι (προσωπικότητα, βιολογικοί παράγοντες, προσωπικές εμπειρίες στην οικογένεια και στο άμεσο περιβάλλον) αλλά και οι κοινωνικές συνθήκες που συμβάλλουν σ' αυτό είναι λίγο ως πολύ γνωστοί. Επίσης, φαινόμενα (οργανωμένες ομάδες) φονταμενταλιστικού τύπου υπήρξαν συχνά στην ιστορία των Χριστιανικών Εκκλησιών συμπεριλαμβανομένης και της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Οσον αφορά στην τελευταία, θα μπορούσε κανείς αισιόδοξα να ισχυρισθεί ότι η μακραίωνη ιστορική εμπειρία της Εκκλησίας, αλλά και οι κατά καιρούς θεολογικές προσεγγίσεις, υποδεικνύουν ότι τέτοια φαινόμενα παρέμειναν ως επί το πλείστον περιθωριακά και εξελίχτηκαν σε γραφικού τύπου αποκλίσεις από την κυρίαρχη θεολογική σκέψη και εκκλησιαστική πρακτική. Δεν έχω όμως ειδικευση ως ιστορικός για να εκφέρω μια γνώμη εμπειριστατωμένη στο θέμα αυτό. Και δεν θα ήταν ενδεχομένως δύσκολο να βρει κανείς θεολογικά επιχειρήματα υπέρ της άποψης ότι ο φονταμενταλισμός βρίσκεται στον αντίποδα της "πεμπτουσίας" της ορθόδοξης πίστης και πνευματικότητας και ότι ενδεχομένως να αποτελεί τη διαστροφή της "αυθεντικής" ορθόδοξης θεολογικής σκέψης.

Το κέντρο του ενδιαφέροντός μου εδώ όμως δεν είναι η διατύπωση μιας (αρνητικής) εκτίμησης του φονταμενταλισμού από τη σκοπιά μιας ενδεχόμενα ιδεαλιστικής ορθόδοξης θεολογικής

γνησιότητας, είτε ιστορικής είτε κανονιστικής. Το ενδιαφέρον μου είναι κατεξοχήν εμπειρικό, εστιάζεται δηλαδή στον τρόπο που ο φονταμενταλισμός εκφράζεται σήμερα στον ορθόδοξο χώρο σαν χειροπιαστή πραγματικότητα. Οι εμπειρικές κοινωνικές επιστήμες γενικά, και της θρησκείας ειδικά, μας έχουν καταδείξει ότι άλλο είναι οι κανονιστικού τύπου φιλοσοφικές, θεολογικές και ηθικές διαβεβαιώσεις και άλλο ο τρόπος, ενίοτε και η αντίφαση με τη οποία οι πιστοί και οι ασχολούμενοι με τα θεολογικά και εκκλησιαστικά πράγματα σκέφτονται, αισθάνονται, και συμπεριφέρονται στην καθημερινή τους ζωή.

Η άποψη όμως που ας μου επιτραπεί να διατυπώσω στο κείμενο αυτό είναι ότι, για τα δεδομένα του 21^{ου} αιώνα, η σημερινή παρουσία, έκταση και επίδραση των φονταμενταλιστικών τάσεων στον ορθόδοξο χώρο είναι αξιοσημείωτα μεγάλη και αποτελεί καίρια πρόκληση για τη θεολογική σκέψη. Προχωρώντας ακόμη λίγο παραπέρα, θα υποστηρίξω την άποψη ότι, αντί ο φονταμενταλισμός να συνιστά το "άλλον" της σύγχρονης ορθόδοξης πνευματικότητας, τρέφεται, ενισχύεται ή τουλάχιστον γίνεται ανεκτός από την κυρίαρχη (ή τουλάχιστον σημαντική σε έκταση) θεολογική σκέψη, από τη μείζονα εκκλησιαστική πρακτική, και ως ένα βαθμό από την περιρρέουσα πολιτιστική ατμόσφαιρα. Προχωρώντας ένα βήμα ακόμη πιο πέρα, ένας παρατηρητής της σημερινής θεολογικής και εκκλησιαστικής--καθημερινής, μη φανταστικής--πραγματικότητας φτάνει στο σημείο να αναρωτηθεί μήπως ο φονταμενταλισμός αποτελεί ενδογενές πρόβλημα στη σύγχρονη Ορθοδοξία, ιδιαίτερα σε σύγκριση με άλλες μείζονες χριστιανικές Εκκλησίες.

Όταν επισκοπικά χείλη και επισκοπικοί κάλαμοι περισσοτέρων του ενός ανδρών κατά συρροή εξυβρίζουν ή δημόσια υποβιβάζουν κοινωνικές ομάδες ανθρώπων που βρέθηκαν εκ γενετής ή λόγω οικογενειακής ανατροφής να είναι διαφορετικοί στην εθνικότητα, στη φυλετική καταγωγή, στο θρήσκευμα, στο σεξουαλικό προσανατολισμό, στο φύλο, ή στην πρόσβαση στην εργασία, και δεν αντιμετωπίζουν πλην ελαχίστων εξαιρέσεων την παραμικρή αποδοκιμασία και καταδίκη είτε από υπεύθυνα εκκλησιαστικά όργανα είτε από κατά τα άλλα υποτίθεται χαρισματικούς πνευματικούς πατέρες, τι χρειαζόμαστε μαρτύρων ότι ο φονταμενταλισμός είναι ενδογενές στοιχείο της σημερινής Ορθοδοξίας; Όταν πιστοί, κληρικοί και μοναχοί λοιδωρούν κατ'εξακολούθηση και με περισσότερη ακόμη θέρμη εκαντοντάδες εκατομμυρίων αδελφών χριστιανών που ζουν καθημερινά την πίστη και την πνευματικότητά τους και αγωνίζονται και αυτοί τον αγώνα τον καλόν μέσα σε ακόμη αντιξοότερες πνευματικά συνθήκες (αποθρησκαιοποιημένες ευρωπαϊκές χώρες) αλλά είχαν την "ατυχία" να γεννηθούν μέσα σε καθολικά ή προτεσταντικά περιβάλλοντα, είναι προφανές ότι η ορθόδοξη θεολογική και εκκλησιαστική υποδομή είναι ασθενής. Μόνη φωτεινή εξαίρεση αποτελούν μια πρόσφατη παρέμβαση ορισμένων μελών ενός μόνο από τα τέσσερα θεολογικά τμήματα της Ελλάδος και μια θαρραλέα επιστολή ενός κληρικού σε θρησκευτική ιστοσελίδα.

Εχει ευθύνη η σύγχρονη ορθόδοξη θεολογία, ακαδημαϊκή και εκκλησιαστική, ή τουλάχιστο ένα σημαντικό μέρος της, γι'αυτή την κατάσταση; Κατά ένα μέρος νομίζω ναι. Ελλείπει χώρου επιγραμματικά μόνο υπενθυμίζω ορισμένες επισημάνσεις: άκρατος και τεχνητός ορθοδοξισμός εις βάρος της βασικής χριστιανικής και ευαγγελικής επιταγής: εθνοκεντρική εσωστρέφεια (δεξιόστροφη) ή ελληνοκεντρική οικουμενίζουσα κομπορρημοσύνη (αριστερόστροφη): θεολογικός ιδεολογικός εξωραϊσμός των ελαττωμάτων της φυλής μας: ανιστόρητη, υπεραπλουστευμένη και παρανοειδής συστηματοποίηση υποτιθεμένων ή σχηματοποιημένων διαφορών Ανατολής-Δύσης: οφθαλμοφανής σκανδαλώδης εξουσιαστική αντίληψη της ποιμαντικής διακονίας: συγκάλυψη ανομιμάτων υπό το πρόσχημα μιας αντι-ευσεβιστικής και αντι-ηθικιστικής ρητορικής: ασύμμετρος

ιστορικο-εκκλησιαστικός και νομοκανονικός λόγος εις βάρος των βασικών θεμάτων που ενδιαφέρουν τον πνευματικά σκεπτόμενο άνθρωπο του 21^{ου} αιώνα· συντηρητική δυσπιστία απέναντι των σύγχρονων επιστημών του ανθρώπου και του ρόλου που μπορούν να παίξουν στην υγιή αυτοκριτική και ωρίμανση της θεολογικής σκέψης και εκκλησιαστικής πράξης.

Ενδεχομένως το ζήτημα να είναι βαθύτερο: είναι η χριστιανική ορθόδοξη θεολογία και Εκκλησία (μιας μικρής μειονότητας στον πλανήτη των 7 δισεκατομμυρίων ανθρώπων) όντως καθολική και οικουμενική στο πνεύμα και στην πράξη και καθημερινή εμπειρία της ή είναι προσκολλημένη στην (ιστορική ή εθνική) ιδιαιτερότητα μιας αλήθειας που ρητορικά και εκ των υστέρων αφελώς και αμυντικώς ερμηνεύει ως τη μόνη αυθεντική; Η φιλοσοφική προσέγγιση του ζητήματος της αλήθειας από τη φαινομενολογία και εντεύθεν κλόνισε μέσα μας την εμπιστοσύνη σε τέτοιου είδους προϋπάρχουσες αλήθειες.

Είναι ο φονταμενταλισμός αλλότριος ή ομογάλακτος της ορθόδοξης θεολογίας; Πρόκειται τουλάχιστο για ένα ερώτημα που θα πρέπει να τεθεί στο κέντρο του ορθόδοξου προβληματισμού.

Βασίλης Σαρόγλου

Université catholique de Louvain